

ГОРТАЮЧА СТОРІНКА ІСТОРІЇ ГАЛИЧИНИ

(Рецензія на книгу М.Кугутяка "Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939 р.)". - Івано-Франківськ, 1993. - 200 с.)

Доктор історичних наук, доктор філософії, професор Прикарпатського університету ім. В. Стефаника Микола Кугутяк добре відомий не тільки в Україні, але й за її межами. В монографії "Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939 р.)" її автор висвітлив національне та державно-політичне відродження галицьких українців, їх боротьбу за визволення протягом XIX ст. - 1939 р. Рецензентами праці М.Кугутяка виступили відомі вчені - професори В.Косик (Шарих) і О.Карпенко (Івано-Франківськ).

Монографія складається із шести розділів, написаних на основі великого фактичного матеріалу, з використанням останніх наукових досліджень вітчизняних і, що особливо важливо, зарубіжних істориків. "Галичина - прадавня українська земля, - пише в передмові М.Кугутяк. - Насильно відірвана від матері України, поневолена протягом 600 років різними іноземними державами, вона зазнала нечуваного національного, релігійного і політичного гніту... Могутній національно-визвольний рух в XIX - на початку XX ст... засвідчив перед усім світом незнищенність українського народу, його прагнення до вільного демократичного розвитку, власної державності" (с.3). Ось цю боротьбу українців Галичини за свою свободу і незалежність і поставив М.Кугутяк в центрі свого дослідження.

У першому розділі - "Початки відродження" - вчений детально зупинився на умовах, в яких опинилися українці Галичини на зламі XVII-XIX століть. "Перестала існувати польська держава. Правобережна Україна була приєднана до Лівобережної, що перебувала під владою царської Росії... Галичину за першим поділом Польщі (1772 р.) захопила Австрія. Остання у 1774 році окупувала звільнену від турецьких військ Буковину. Ще раніше у складі Угорського королівства опинилося Закарпаття. Таким чином, українські землі були розшматовані імперіями" (с.8). Дослідник аргументовано довів, що "потрапивши під владу Австрії, Галичина опинилася в інших полі-

тичних умовах, ніж були досі" (с.9). Автор у комплексі розглянув соціально-економічне, політичне становище, розвиток церкви, польсько-українські стосунки, діяльність революційних організацій тощо. Необхідно погодитися з твердженням М.Кугутяка, що "національний і соціальний гніт польської шляхти та місцевої адміністрації загострював польсько-українські стосунки, штовхав українське населення, яке зберігало свою мову, звичаї, гідність, почуття єдності з усім українським народом, на визвольну боротьбу. В ній тісно перепліталися національні та соціальні мотиви. Визвольний рух не обмежувався однією соціальною верствою. Він знаходив прихильність серед селян, ремісників, духовної і світської інтелігенції" (с.15).

У параграфі "Галицькі будителі" яскраво описано діяльність "Руської трійці" – М.Шашкевича, Я.Головацького, І.Вагилевича, яким були "притаманні загальні риси західноєвропейського просвітительства" (с.29). М.Кугутяк описав стосунки "Руської трійці" з Ізмаїлом Срезневським, Михайлом Максимовичем, Михайлом Погодіним, Осипом Бодяньським, Платоном Лукашевичем, Яном Колларом, Павлом Шафариком та багатьма іншими.

Цікавими у всіх аспектах є параграфи "Весна народів" у Галичині" і "Реакція проти відродження", які завершують перший розділ. Автор описав революцію в Австрії, діяльність Головної Руської Ради, роботу Слов'янського конгресу у Празі, перші вибори до австрійського парламенту. Зустрічаємо цікаві дані про участь українських депутатів в парламенті. "З 383 місць у рейхстазі, – пише М.Кугутяк, – від Галичини і Буковини було обрано 96 депутатів, з них 37 українців (27 селян і 10 священників). З усіх провінцій імперії найбільше селянських депутатів послали Галичина і Буковина" (с.36). З'ясувалося, що "українські депутати в парламенті гостро поставили питання про відокремлення польської території від Галичини і утворення з усіх українських земель у Австрії окремого коронного краю з своїм сеймом і урядом". Не дивно, що національні домагання українських депутатів у рейхстазі наштовхнули на впертий опір поляків (с.37). У жовтні 1848 р. реакція перейшла в наступ, а "приборкуванням угорських і польських повстанців в Австрії завершилася "весна народів". Однак, "посилення репресій супроводжувалося зміною політики австрійського уряду в Галичині, появою нових суспільних течій" (с.41). Одною з таких течій отала москвофільська, яка охоплювала чимраз ширші верстви населення і яка придушила "усе свідоме й волелюбне" (с.47). Внаслідок

цього, українське населення в Галичині в котрий раз опинилося на краю своєї національної загибелі. "Новий життєдайний дух на цей раз прийшов з-над Дніпра".

У другому розділі - "Нові суспільно-політичні рухи" - зроблено аналіз діяльності "Громад" в Україні, доведено, що великий вплив на піднесення національної свідомості українців Галичини зробила поезія Т.Шевченка, описано зародження народовського руху, діяльність осередків "Просвіти". М.Кугутяк справедливо відзначив, що саме "у "Просвіті", а також в утвореному згодом літературному товаристві ім. Т.Шевченка формувались національно-політичні погляди народовців" (с.53). В цей же час (60-ті роки XIX ст. - М.В.) продовжується наступ москвофілів, якому протистояла молода народовська інтелігенція. Необхідно погодитися з думкою дослідника, що вона "своє служіння народу обмежувала культурно-освітньою та літературною працею, а "соціальні та політичні проблеми галицьких українців не викликали у неї зацікавлення" (с.56). Намагаючись побороти вплив москвофілів, народовці вирішили піти на співпрацю з ними у галицькому сеймі. Ця угодовська політика народовців завершилася новими провалами, які засвідчили слабкість їх суспільно-політичних позицій (с.57).

70-80-ті роки XIX ст. проходили суперечливо і неоднозначно. Посилляється консервативно-москвофільський табір, але в той же час глибоку кризу переживає народовецький рух. М.Кугутяк детально зупинився на суспільно-політичних поглядах М.Драгоманова, для якого українство "було перш за все політичним рухом, а не вузьким літературно-етнографічним культурництвом. Однак він вважав неможливим утворення самостійної української держави, а тому виступав за демократизацію і федералізацію Росії та Австро-Угорщини" (с.62). М.Драгоманов був глибоко переконаним, що "центром українського національно-політичного руху повинна бути Галичина, якій наддніпрянці мусять допомогти позбутись провінціалізму, консерватизму і москвофільства" (с.63). Статті Драгоманова вчинили переворот у свідомості молодшого покоління галицьких українців. Посилляється радикальний рух, найкращими представниками якого були І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький (с.66-67). На початок 80-х років припадає криза москвофільства і зміцнення радикального руху. Про ці, та деякі інші події, читач зможе прочитати у параграфі "Нова хвиля поступу" (с.68-75), яким завершується другий розділ книги.

У третьому розділі - "На переломі" - мова йде про початок

організованої боротьби, зокрема, створення радикальної партії, період "нової ери" в польсько-українських відносинах, діяльність народовців у галузі освіти. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. розвивається значно швидшими темпами культурно-освітній та господарський рух, висувається ідея політичної самостійності України. Однак, пише М.Кугутяк, ця ідея розглядалася як стратегічна мета, програма-максимум, а "на найближчу перспективу вона (УРІ – М.В.) висунула вимогу перебудови Австро-Угорщини на федеративних засадах з виділенням українських територій в окремий коронний край із своїм сеймом" (с.90). Дослідник детально описав боротьбу, яка розгорілася навколо виборів 1895 р. до галицького сейму, проаналізував наслідки утворення партійно-політичної системи (с.90-96). "А виникнення РУІ, – на думку автора, – було завершенням попередніх спроб утворити політичну організацію, які робилися "Братством Тарасівців", соціал-демократичним гуртком Івана Стешина й Лесі Українки, Українською національною партією. Таким чином, український народ, землі якого були пошматовані імперіями, силою власного і світового розвитку будився до творення нового життя" (с.99).

У розділі четвертому – "Нова Галичина" – описуються події 1900-1914 рр., тобто, автор підходить до початку першої світової війни, наслідки якої зробили великий слід на подальшій долі населення Галичини (с.99-121).

П'ятий розділ – "В огні воєн, революції і визвольних змагань" – є, на нашу думку, найбільш вдалим у монографії М.Кугутяка. Автор підняв цілу низку питань, висвітлюючи які, показав об'єктивно і науково правдиво, обстановку, що привела до утворення ЗУНР, а потім її злиття з УНР. М.Кугутяк описав діяльність Української Національної Ради, проголошення української державності в Галичині, листопадовий зрив і утворення ЗУНР, польсько-українську війну, створення УГА, окупацію Буковини і Закарпаття, злуку ЗУНР і УНР, державне будівництво на західноукраїнських землях, внутрішню політику ЗО УНР, суспільно-політичне життя в Галичині тощо (с.124-152). Дослідник, не будучи політиканом, змушений був визнати, що "героїчна боротьба українського народу здобути свободу і побудувати українську державу через відсутність політичної єдності, досвідчених провідників і переважачу силу зовнішнього фактора зазнала невдачі" (с.152). Однак, незважаючи на негативний вплив цих, та деяких інших факторів, "вона потрясла глибинні основи народного життя, спричинилась до колосального піднесення національної свідомості"

мости і вивела на історичну арену нові покоління незламних борців за волю України" (Там само).

Монографія М.Кугутяка завершується розділом "Міжвоєнна доба", в якому комплексно розглядаються події 1919–1939 рр. в житті українців Галичини. Доводиться, що Антанта "постановок від 25 червня 1919 р. дозволила Польщі лише тимчасово окупувати цю територію, визнаючи за останньою окремих статус. Ця обставина відкривала перед галицькими українцями перспективу боротьби за реалізацію права на самовизначення" (с.153).

Цікаво описано антиокупаційний рух в Галичині, утворення УВО, партійно-політичні відносини (с.154–162). Рішення Ради послів 15 березня 1923 р. про анексію Галичини автор справедливо розцінює як "великий удар для народних мас і українських політичних партій" (с.165). На знак протесту проти анексії українських земель в Галичині відбулись масові демонстрації (с.166).

Протягом міжвоєнного періоду в Галичині діяли як легальні партії, зокрема УНДО, так і нелегальні. "Що стосується власне УНДО, – пише М.Кугутяк, – то воно являло собою широкий національний рух без точного реєстру членів, без внесків, але з певною партійною дисципліною. Подолавши в основному внутріпартійну кризу, УНДО вдалося стати провідною національно-політичною силою" (с.171). Нову течію в суспільно-політичному русі уособлювала ОУН, яка виникла в січні-лютому 1929 р. в Відні. На глибоке переконання автора, ОУН "розглядала себе не як партію, а як ідеологічно-політичний рух тоталітарного характеру. Члени ОУН повністю і беззастережно підпорядковувалися ідеології націоналізму та організаційній дисципліні" (с.174). Однак, М.Кугутяк не обмежується характеристикою тільки цих партій і об'єднань. Він детально висвітлює заборону УСДП, утворення "Сельробу", діяльність КПЗУ, угодовців та москвофілів, визвольний рух народних мас тощо (с.175–181).

"Тривожні тридцяті" – таку назву носить параграф, яким завершується шостий розділ монографії М.Кугутяка. В ньому автор прослідковує наступ санаційної диктатури Пілсудського, політику "нацифікації", в ході якої було заарештовано більше двох тисяч українців, "німі вибори 1930 р.", діяльність українських католицьких партій і митрополита Андрея Шептицького (с.181–184). Активізувала свою діяльність, зокрема терористичну, ОУН (вбивство працівника радянського консульства у Львові О.Майлова, міністра внутрішніх справ Польщі Б.Нерацького тощо). Уважно читаючи книгу, мимоволі

породжується з автором, що "відчуження і протиборство політичних сил в українському таборі, викликані важкими внутрішніми і зовнішніми обставинами, вихід з яких кожна партія бачила по-своєму, стояли на заваді їх консолідації" (с.187). Керівництво УНДО в середині 30-х рр. вирішило проводити угодовську політику, шукаючи підтримки у керівних колах Польщі. Що стосується лівих сил, то в їх таборі продовжувало зберігатися кризове становище. Трагічною виявилася доля КІЗУ, яка була "звинувачена в націоналізмі, в проникненні до її керівництва "агентів фашизму". Фактично, комуністичний рух як організована політична течія, в 1938 р. був зліквідований (с.191).

Нова спроба консолідації припадає на кінець 30-х років. На цей час припадає посилення польсько-українських суперечностей, патріотичні сили краю висуваять ідею автономії. Не викликає сумніву, що важливий поштовх цьому зробили події жовтня 1938 р. – березня 1939 р. в Карпатській Україні. На нашу думку, автору необхідно було, хоч у загальних рисах, зупинитися на суспільно-політичних відносинах українців Східної Галичини і Закарпаття напередодні другої світової війни.

Монографія М.Кугутяка "Галичина: сторінки історії..." написана на основі великого фактичного матеріалу, доступною для широкого загалу читачів мовою, є вагомим вкладом в розвиток вітчизняної історіографії. Хотілося б, щоб для вчених інших регіонів України ця книга стала компасом. Тоді перед нами викристалізується загальна картина суспільно-політичного розвитку на українських землях в ХІХ – першій половині ХХ ст.